

Ҳамид НАЙЙИРОБОДИЙ
Эрон Ислом Республикасининг Ўзбекистон Республикасидаги
Фавқулодда ва Мухтор элчиси

КАМОЛИДДИН БЕҲЗОД – НОВАТОР МИНИАТЮРИСТ

Санъат инсоният цивилизациясининг энг гўзал ҳодисаларидан бири бўлиб, рассомчилик санъати ушбу гўзалликни энг яхши бир шаклда ўзида мужассам этади. XV-XVI асрларнинг атоқли рассоми Камолиддин Беҳзоддан мерос қолган асарлар бунга яққол далилдир.

Камолиддин Беҳзод ўзининг бир қатор янгиликлари билан рассомчилик санъати, жумладан, миниатюра яратиш услубларига муҳим ўзгаришлар киритди. У ўз даврининг маданият ва санъат маркази бўлган Ҳирот шаҳрида дунёга келди. Тарихий манбаларга кўра, темурийлар сулоласи ҳукмдори Султон Ҳусайн Бойқаронинг рассоми ва кутубхоначиси, Мирак Ҳусайний номи билан машҳур бўлган Амир Рухуллоҳ унинг тарбиясини ўз зиммасига олди. Бундай муҳит Камолиддинда санъатга нисбатан қизиқиш уйғотди. У дастлаб машқ қилишни ўрганди, сўнгра *тазҳиб* – қўлёзма китобларга олтин суви югуртириш санъатини ўрганишга киришди, устози Мирак Ҳисорий ҳузурида эса рассомчилик таълимини олди. Айтишларича, у Хитой рассомчилик мактаби билан яхши таниш бўлган Пир Саййид Аҳмад Табризийдан ҳам дарс олган. Беҳзоднинг истеъдоди Султон Ҳусайн Бойқаронинг ҳамда унинг маданиятпарвар вазири Амир Алишер Навоийнинг назарига тушиб, у Султон Ҳусайн Бойқаро кутубхонасининг раҳбарлигига тайинланади. Беҳзод кейинчалик Шоҳ Исмоил Сафавийнинг Табриздаги саройига бориб, унинг кутубхонаси раҳбарлигини ўз зиммасига олади. Беҳзод умрининг охирига қадар Табризда қолиб, рассомчилик фаолияти ҳамда таълимига машғул бўлади ва мана шу ернинг ўзида вафот этади.

Беҳзод ўтмиш аждодлар меросидан фойдаланган ҳамда ўзигача ўтган санъаткорларнинг асарлари ва ютуқларидан хабардор бўлган ҳолда, шунингдек, ўз даврининг интеллектуал муҳити, ўзининг Амир Алишер Навоий маданий-ижодий уюшмасига қарашлилиги ва ушбу шахс билан бўлган муносабатлари натижаси ўлароқ ҳосил бўлган идеалистик ва гуманистик дунёқараши туфайли маданий меросни ўз даврининг муаммолари ва талаблари, ўзига хос юксак ғоявий асослар ҳамда индивидуал ижодга оид

янги усуллар билан боғлаш учун янги йўллари топишни ўз олдига мақсад қилиб қўйган эди. Унинг миниатюра соҳасига киритган янгиликлари ирфон, ҳақиқат, адабиёт, табиат ва реаллик билан боғлиқ равишда шаклланди. Булар янги усуллар бўлиб, Камолиддин Бехзод уларни икки йўналишда – ишлов бериш ва техникада, мавзулар ва мазмунларда қўллашга муваффақ бўлди.

Техника ва ижро усуллари соҳасида Бехзод асарларининг асосий қисми унинг замондошлари бўлмиш тарихчилар асарлари, масалан, Амир Темур ҳукмронлиги даврида юз берган тарихий воқеалар, у томонидан олиб борилган урушлар ва амалга оширилган қурилишлар тўғрисида ҳикоя қилувчи «Зафарнома» асарида келтирилган маълумотлар асосида тарихий воқеаларни қайта тасвирлашга бағишланган. Рассом асарларининг яна бир қисмида реал шахслар ва воқеалар, бошқа бир қисмида эса китоблар билан боғлиқ бўлган ёки адабий матндан алоҳида бўлган ҳолатлар тасвирланган. Бехзод бу борада ўзигача мавжуд бўлган миниатюрачилик анъанасига мувофиқ, реал оламни тасвирлаш ҳамда тасвирли маълумотлар бериш мақсадида табиий хусусиятларни ишга солади. Бироқ тасвирланган шахслардан ҳар бирини жонлантириб, уларни ўзига хос тасвир объектларига айлантирганидан сўнг уларни ҳаракатга келтиради. У ўзининг интеллектуал хусусиятлари ҳамда инсонга ва инсоннинг ижтимоий фаолиятига бўлган ўзгача қарашидан келиб чиққан ҳолда, ўз асарларида ҳиссиёт, ақл ва тафаккурни мутаносиб ва моҳирона бир тарзда қўллади-да, инсоннинг поэтик реаллигини тасвирлаб беради.

Инсон портрети бутун Эрон рассомчилиқ санъатида, жумладан, Камолиддин Бехзод ижодидаги энг муҳим унсурлардан ҳисобланади. Унинг тарҳлаш, чизиш ва мутаносиблаштириш усули Эрон эстетикаси асосларидан илдиз олган бўлиб, ундаги реализмдан далолат беради. Тадқиқотчиларнинг изланишлари шуни кўрасатадики, Бехзоднинг рассомчилиқ ижодидаги портрет жанрида яратилган асарларни уларда ҳоким бўлган хилма-хилликни инобатга олган ҳолда қуйидаги уч гуруҳга бўлиш мумкин: 1) лирик портретлар; 2) дарвешона ва сўфиёна портретлар; 3) оддий халқ оммаси вакиллари портрети.

Бехзоднинг рассомчилиқ ижодидаги лирик портретларнинг асосий мазмуни форс адабиёти ва дostonларидан олинган. Ҳатто ушбу портретларнинг эстетик унсурларидан бир қисми инсоннинг форс адабиётидаги эстетик тавсифига мувофиқ келади. Дарвешона ва сўфиёна портретлар ҳам сўфиёна қарашлардан олинган бўлиб, маълум даражада Ҳирот шаҳрида сўфийлик доираларининг раvнақи билан боғлиқдир.

Гапнинг индаллоси шуки, Камолиддин Беҳзодни ўз даврининг новатор, ташаббускор ва ростгўй даҳоси деб ҳисоблаш мумкин. У ўз давридаги жараёнларга мутаносиб равишда ҳамда турли халқлар санъатлари хусусиятларидан фойдаланган ҳолда, миниатюра санъатида янги бир услуб яратди ёхуд адабиёт, ирфон, антропология ва жамиятшунослик билан чамбарчас боғлиқ бўлган миниатюра санъати томон янги ва муҳим бир эшик очди.

Камолиддин Беҳзод Эрон, Ўзбекистон ва Афғонистоннинг дўст ва биродар халқларини бир-бирига боғлаб турадиган ҳамда ушбу уч мамлакат санъаткорлари ва халқ оммаси томонидан улуғланадиган улуғ шахслар жумласига киради.

Шулардан келиб чиққан ҳолда, ушбу атоқли шахснинг таваллуд тўйи келгуси йилда мазкур уч мамлакатнинг маданият ва санъат аҳли томонидан биргаликда ўтказилишини таклиф қиламан.